שיעור לא

הקריאה בתורה וההפטרה בחנוכה, וכשראש חודש טבת חל בשבת

(מגילה כט ע"ב, ל ע"ב–לא ע"א)

הקדמה
א. כ"ה בכסלו: במשכן במדבר, בתחילת ימי בית שני, ובימי החשמונאים
ב. הקריאה בתורה בשבת חנוכה, בראש חודש טבת, ובשבת ראש חודש טבת
1. סדר הקריאה בתורה בשבת חנוכה ובראש חודש טבת
2. סדר הקריאה בתורה בשבת ראש חודש טבת
ג. ההפטרה שקוראים בשבת ראש חודש טבת
סיכום

הקדמה

במשנה (ל ע"ב) נאמר מה קוראים בתורה בימי חנוכה: "בחנוכה – בנשיאים" (במדבר ז, א עד ח, ד). בגמרא (לא ע"א) אמר רב הונא בשם רב: "בחנוכה – בנשיאים, ומפטירין בנרות דזכריה (זכריה ב, יד עד ד, ז). ואי מיקלעי שתי שבתות, קמייתא – בנרות דזכריה, בתרייתא – בנרות שלמה (מלכים ז, מ–נ).

קוראים בתורה בכל יום בחנוכה את קורבנות הנשיאים שהם הקריבו בעת חנוכת המזבח במדבר, בכל יום נשיא אחר לפי סדר הקרבתם. בשבתות חנוכה קוראים הפטרות העוסקות במנורת המקדש. קוראים בנביא זכריה על מנורת בית המקדש השני, ובשנים שיש שתי שבתות בחנוכה קוראים בשבת הראשונה בנביא זכריה, ובשבת השנייה על המנורה שהייתה בבית המקדש הראשון בימי שלמה המלך.

בגמרא (כט ע"ב) אמר רבי יצחק נפחא שכשראש חודש טבת בשבת מוציאים שלושה ספרי תורה. בספר הראשון קוראים בפרשת השבוע, בשני קוראים את הקריאה של ראש חודש, ובספר השלישי את הקריאה של הנשיא של אותו היום. כשראש חודש טבת ביום חול מוציאים שני ספרי תורה. רבי יצחק נפחא ורב דימי דמן חיפא חלקו בשאלה אם שלושה קוראים בספר הראשון את הקריאה של ראש חודש ובספר השני אחד קורא את הנשיא של אותו יום, או ששלושה קוראים בספר הראשון את הנשיא של אותו היום, ובספר התורה השני אחד קורא את הקריאה של ראש חודש. ראשונים דנו בשאלה איזו הפטרה קוראים בשבת ראש חודש טבת, של ראש חודש או של חנוכה.

נעיין מה המשמעות של הקריאה בימי חנוכה, שאנו מציינים בה את חנוכת המזבח במשכן, במדבר, על ידי הנשיאים, עבור אירוע שהיה בבית שני. כמו כן נעיין בסדר הקריאה בתורה בשבת חנוכה ובראש חודש טבת, וכשראש חודש טבת בשבת. נעסוק גם בשאלה איזו הפטרה קוראים כשראש חודש טבת בשבת.

א. כ"ה בכסלו: במשכן במדבר, בתחילת ימי בית שני, ובימי החשמונאים

רש"י (ד"ה בחנוכה בנשיאים) הסביר: "דהוי נמי חנוכת המזבח". הרב צדקיה הרופא (שבלי הלקט, עניין חנוכה סי' קפט) הסביר בשמו של רש"י:

> מצאתי בשם רבינו שלמה זצ"ל מה ראו לקרות בחנוכה בנשיאים בחנוכת המזבח? לפי שעמד משה רבינו בהר ק"כ יום וירד בי' בתשרי ונתבשר סלחתי ביום הכיפורים, ובו ביום נאמר לו "ועשו לי מקדש" (שמות כה, ח) וידעו כל ישראל שמחל להם הקדוש ברוך הוא ושמחו במלאכת המשכן ועשו אותה בזריזות. דאמר רבי שמואל בר נחמני: בשלשה חדשים עשו המשכן וכל כליו – תשרי, ומרחשוון, ובכ"ה בכסליו גמרוה.
> תנחומא [שמות פרשת פקודי, אות ו] "מה גדלו מעשיך ה' מאד עמקו מחשבותיך" (תהילים צב, ו). מה עמקו מחשבותיך עלינו. אמר רבי חנינה: בכ"ה ימים בכסליו נגמרה מלאכת המשכן ונעשה מקופל עד אחד בניסן (שמות מ, ב, יז), וכל זמן שהיה מקופל היו מלמלמים על משה למה לא הוקם המשכן מיד, שמא שום דופי אירע בו? והקב"ה חישב לערב שמחת המשכן בחודש שנולד בו יצחק. בא אחד בניסן והוקם, ולא לימלם עוד אדם אחר משה. ומעתה הפסיד כסליו שנגמרה בו המלאכה. אמר הקדוש ברוך הוא: עלי לשלם לו ושילם לו חנוכת בית חשמוניי. וסימן הוא בידינו חנוכה חנו בכ"ה בכסליו.[1]

חנוכת המשכן במדבר הייתה אמורה להיות מיד עם סיום בנייתו, בימים אלו שמכ"ה בכסלו ואילך, אך הקב"ה קבע שחנוכת המשכן תהיה בחודש ניסן שבו נולד יצחק אבינו. הנשיאים הקריבו את הקורבנות הללו החל מא' בניסן. יוצא אפוא שהימים מכ"ה בכסלו ואילך הם הימים שבהם הנשיאים היו אמורים להקריב את קורבנותיהם אלמלא הדחייה. כך כתב רבנו אשר (תוספות הרא"ש, לא ע"א) בשם רבנו שמעיה:

> בכ"ה בחנוכה בנשיאים. פירש הר"ר שמעיה ז"ל משום דמכ"ה בכסלו היה ראוי המשכן להקים, אלא על פי הדבור היה מקופל עד א' בניסן ולא חנכוהו הנשיאים כדאיתא במדרש. ולפי שהיה ראוי להקימו מכסלו ולחנכו, לכך קורין פרשת נשיאים בחנוכה שהוא בכ"ה בכסלו.

רבנו יעקב (טור, אורח חיים סי' תרפד) נימק כדברי אביו בשם הרב שמעיה:

> וקורין בפרשת נשא בנשיאים ג' בכל יום. ומפרש בפסיקתא משום שנשלם מלאכת המשכן בכ"ה כסלו.[2]

---

[1] המדרש על משך בניית המשכן וסיום הבנייה בכ"ה בכסלו מופיע במקומות נוספים (במדבר רבה, פרשה יג, ב; ילקוט שמעוני, מלכים א, רמז קפד; פסיקתא רבתי, פיסקא ו, "ותשלם כל המלאכה").

[2] הרב משה סופר (שו"ת חתם סופר, אורח חיים סי' קפח) נשאל מדוע הטור הסתמך על דברי המדרש שמלאכת המשכן הסתיימה בכ"ה בכסליו, הרי הרמב"ן (במדבר ח, ב) ציין לדברי מדרש אחר שאהרן הכוהן הצטער על כך שהוא ושבטו לא הביאו קורבן למזבח, והקדוש ברוך הוא ניחם אותו בכך שהוא ידליק את הנרות של המנורה, ולעתיד לבא כל עם ישראל יציין חנוכה בהדלקת נרות. הקשה השואל: "ואם כן צריך היה לקרות פרשת הנשיאים בחנוכה, שהרי על ידי כן נתבשרו בנס הזה". לפי השואל הסיבה שקוראים בפרשת הנשיאים, וכן על המנורה, היא שבדרך זו הם התבשרו על נס חנוכה. החתם סופר השיב לשואל שהטור כתב שיש מקומות שנוהגים לקרוא אחרי פרשת הנשיאים גם את תחילת פרשת בהעלותך, שבה הצטווה אהרון להדליק את המנורה "ונדחק הטור בטעם הדבר. אבל באמת לא קשה מידי, דמשנתינו שלהי בני העיר (ל ע"ב) דאמרה 'בחנוכה בנשיאים' משמע נשיאים ולא בהעלותך, ועל כרחך פליגי ש"ס דילן אהמדרש הנ"ל, ודברי טור נכונים". המעיין בטור יראה שהוא כתב שיש נוהגים להתחיל לקרוא בברכת כהנים (במדבר ו, כב—כז) "ומנהג יפה הוא לפי שנעשה הנס על ידי כהנים". כמו כן כתב: "ויש מקומות שקורין עד פרשה ראשונה של בהעלותך כדי להשלים של חנוכה בסדר הנרות, ומנהג יפה הוא". מכאן שהטור לא נדחק בדבר, ואין הכרח לומר שמשנתנו חולקת על דברי המדרש. לגוף השאלה, הנחמה לאהרן הכוהן היא בהקשר של הדלקת נרות חנוכה, אך הקריאה בקורבנות הנשיאים היא בקשר לחנוכת המזבח ולא לנס המנורה. סיכום מנהגי הקריאה השונים בחנוכה, מהיכן מתחילים לקרוא והיכן מסיימים: בירור הלכה, מגילה, עמ' סד—סה.

הקריאה בפרשת הנשיאים בימי חנוכה איננה רק בשל הדמיון בין חנוכת המשכן במדבר לחנוכת המזבח בימי החשמונאים, אלא מפני שלו לא היו דוחים את חנוכת המשכן במדבר לא' בניסן, אזי החנוכה של המשכן הייתה מתחילה בכ"ה בכסלו.[3]

הקב"ה הבטיח שלעתיד לבוא בכ"ה בכסלו תהיה חנוכה של מזבח אחר – חנוכת בית חשמונאי. הרב יום טוב ליפמן הלר (תוספות יום טוב, משנה מגילה ג, ו) כתב בהקשר זה: "משום דהוי נמי חנוכת המזבח... ואני מצאתי בספר מכבי שכשכבשו החשמונאים ליונים מצאו המזבח משוקץ וסתרו אותו ובנאוהו מחדש וחנכו אותו בכ"ה כסלו". כוונתו לספר חשמונאים (א ד, מב–מו), שם מסופר שהחשמונאים ניתצו את המזבח של בית שני שחיללו היוונים, ואת אבניו הם הניחו בלשכה המזרחית־צפונית שהייתה בעזרת נשים, כאמור במשנה (מידות א, ו): "מזרחית צפונית בה גנזו בני חשמונאי את אבני המזבח ששקצום מלכי יון". במקום המזבח שחולל הם בנו מזבח חדש, כמסופר בספר חשמונאים (שם נא–נד, נז):

> ויהי ביום החמישי בעשרים לחודש התשיעי הוא כסלו בשנת שמונה וארבעים ומאה, וישכימו בבוקר ויעלו עולות על המזבח החדש כמשפט. ויחנכו את המזבח בעצם היום אשר טמאו אותו הגוים ויהללו לה' בשירים ובכנורות בחלילים ובמצלצלים. ויפלו על פניהם וישתחוו לה' על אשר נתן להם עז וישועה. ויחוגו את חנוכת המזבח שמונה ימים ויעלו עולות ותודות בשמחת לבם... ויצו יהודה ואחיו וכל קהל ישראל לחג את חנוכת המזבח ביום החמישי ועשרים לחודש כסלו שמונת ימים מדי שנה בשנה בהלל ובתודה לה'.[4]

היוונים חיללו את המזבח בכ"ה בכסלו, שלוש שנים קודם לכן (חשמונאים א נג, נז):

> ויהי בשנת מאה ארבעים וחמש בחמישה עשר יום לחודש כסלו, ויקימו שקוץ משומם על מזבח ה'... ובחמישה ועשרים יום לחודש זבחו את זבחיהם על הבמה אשר הקימו נוכח מזבח ה'.

היוונים כיוונו לתאריך זה, כי חנוכת המזבח בתחילת ימי הבית השני הייתה בכ"ה בכסלו. יום ייסוד ההיכל היה בכ"ד בכסלו (חגי ב, יח), ולדברי הרב יעקב עמדין (מור וקציעה סי' תרע), למחרת חנכו את הבית:

---

[3] הרב ש"י זוין (המועדים בהלכה עמ' קס—קסד) ציין דברי ראשונים ואחרונים שעסקו בשאלה מדוע ימים אלו נקראים "חנוכה", והזכיר בהקשר זה את הקריאה בחנוכה בפרשת הנשיאים.

[4] לא נאמר מה אופי החגיגה בכל שנה. במכתב שנשלח ליהודים יושבי מצרים (חשמונאים ב א, כא—כב) נכתב: "ועתה כי יש את נפשנו לחג את יום חנוכת המזבח בעשרים וחמש לחודש כסלו לא חדלנו מהודיע אתכם לחג אותו עמנו. וחגותם אותו כימי חג הסוכות". עוד נאמר (שם י, ח—יא): "ומאת ה' היתה זאת לחטא את הבית בעצם היום ההוא אשר טמאו אותו הגוים, והוא יום העשרים וחמישה לירח כסלו. ויחוגו חג לה' שמונת ימים כימי חג הסוכות, ויזכרו את הימים מקדם בחגגם את חג הסוכות בהרים ובמערות ויתעו בישימון כבהמות שדה. ויקחו ערבי נחל וכפות תמרים, וישירו שיר שבח והודיה לה' אשר נתן להם עז ותשועה לטהר את בית מקדשו. ויעבירו קול בכל ערי יהודה לחג את החג הזה מדי שנה בשנה". מדוע נזכר סוכות? משה רבנו ציווה לבנות את המשכן למחרת יום כיפור: "ויקהל משה את כל עדת בני ישראל ויאמר אליהם אלה הדברים אשר ציוה ה' לעשות אותם" (שמות לה, א). רש"י (שם) פירש: "למחרת יום הכיפורים כשירד מן ההר". הגר"א (שיר השירים א, ד) פירש שלמחרת יום כיפור ב"א בתשרי משה ציווה להביא נדבות למשכן, בי"ב ובי"ג בתשרי הם הביאו את נדבותיהם "והם הביאו אליו עוד נדבה בבוקר בבוקר" (שמות לו, ג) – שני בקרים, והכוונה לשני ימים. ביום י"ד בתשרי הוא לקח מהם את תרומותיהם, וביום ט"ו בתשרי, היום הראשון של חג סוכות, החלו בבניית המשכן. אז גם חזרו ענני הכבוד שהסתלקו עם עשיית העגל כשלושה חודשים קודם לכן. כאמור לעיל, בניית המשכן הסתיימה בכ"ה בכסלו. אשר על כן, ייתכן שיהודה המכבי רצה להזכיר בכך את התאריך שהחלו בו את בניית המשכן במדבר – חג הסוכות.

ולמחרתו חנכוהו בהקרבה אף על פי שלא נבנה הבית עדיין כדאיתא במדרש, וכענין שאמרו (זבחים סב ע"א) מקריבין אף על פי שאין בית, ובהדלקה מבערב, שאין מחנכין המנורה אלא בין הערבים כמו ששנינו (מנחות מט ע"א), ועל שם חנוכת הבית נקראים ימי נס הנרות שאירע באותו פרק, חנוכה. ויש מכאן סעד גדול למה שנהגו לעשות סעודות ולהרבות קצת שמחה,[5] והאחרונים ז"ל נדחקו בכל זה.

יוצא אפוא שיש קשר ברור בין חנוכת המזבח במדבר שהיו אמורים לחנוך בכ"ה בכסלו, וחנוכתו נדחתה לא' בניסן, ובין חנוכת ההיכל בתחילת ימי בית שני, וחנוכת המזבח שהייתה בימי החשמונאים לאחר שהם כבשו מחדש את המקדש ובנו מזבח חדש במקום המזבח שחיללו היוונים.

ב. הקריאה בתורה בשבת חנוכה, בראש חודש טבת, ובשבת ראש חודש טבת

1. סדר הקריאה בתורה בשבת חנוכה ובראש חודש טבת

בגמרא (כט ע"ב) דנו אמוראים בסדר הקריאה בראש טבת בחנוכה:

איתמר:
ראש חדש טבת שחל להיות בחול, אמר רבי יצחק [נפחא]: קרו תלתא בראש חדש וחד בחנוכה.
ורב דימי דמן חיפא אמר: קרו תלתא בחנוכה וחד בראש חודש.
אמר רבי מני: כוותיה דרבי יצחק נפחא מסתברא, דתדיר ושאינו תדיר – תדיר קודם.
אמר רבי אבין: כוותיה דרב דימי מסתברא, מי גרם לרביעי שיבא – ראש חדש, הלכך רביעי בראש חדש בעי מיקרי.

לדברי רבי מני, לפי רבי יצחק נפחא קוראים לשלושה בספר הראשון את הקריאה של ראש חודש כי תדיר ושאינו תדיר – תדיר קודם. הריטב"א (שם) כתב: "דראש חודש תדיר, ותדיר ושאינו תדיר תדיר קודם ומעולה יותר". לדברי רבי אבין, לפי רב דימי קוראים בספר השני את הקריאה של ראש חודש, כי אז בולט שקראו לאדם רביעי מאחר שבראש חודש קוראים לארבעה לתורה (כא ע"א), בעוד שבימי חנוכה קוראים רק לשלושה לתורה. יוצא אפוא שעיקר הדיון הוא היכן מיקום הקריאה של ראש חודש, ובהתאם מיקום הקריאה של חנוכה.

מחלוקת האמוראים בנוגע לסדר הקריאה בתורה בראש חודש טבת נזכרת גם בירושלמי (מגילה ג, ה; ברכות ד, א; תענית ד, א):

יצחק סחורא שאל לרבי יצחק: ראש חודש שחל להיות בחנוכה, במה קורין? אמר ליה: קורין שלושה בראש חודש, ואחד בחנוכה.
רבי פנחס ורבי סימון רבי אבא בר זמינא מטו בה בשם רבי אבדומי דמן חיפא: קורין שלשה בחנוכה ואחד בראש חודש, להודיעך שלא בא הרביעי אלא מחמת ראש חודש.

בירושלמי לא נזכר מה הנימוק לדברי רבי יצחק. הנימוק לדברי רב דימי בירושלמי זהה לנימוק שנזכר בבבלי.

בהמשך סוגייתנו בבבלי (כט ע"ב) נאמר בגמרא:

---

[5] כך כתב הרמ"א בשם מהר"ל מפראג (שולחן ערוך, אורח חיים סי' תרע, ב): "וי"א שיש קצת מצוה בריבוי הסעודות משום שבאותן ימים היה חנוכת המזבח".

> מאי הוי עלה? רב יוסף אמר: אין משגיחין בראש חודש. ורבה אמר: אין משגיחין בחנוכה. והלכתא: אין משגיחין בחנוכה, וראש חודש עיקר. [הב"ח שם אות ב גרס: "והלכתא אין משגיחין בחנוכה כל עיקר" כצ"ל. ותיבות "ראש חודש" נמחק].

נראה שכוונת שאלת הגמרא: "מאי הוי עלה?" היא כמו מי ההלכה במחלוקת האמוראים הארץ־ישראלים בנוגע לסדר הקריאה בראש חודש טבת. רבה ורב יוסף, שהם אמוראים בבליים, הכריעו במחלוקת שהייתה בין האמוראים הארץ־ישראלים. לפי רב יוסף "אין משגיחין בראש חודש", ולפי רבה "אין משגיחין בחנוכה". ההלכה כרבה היא ההלכה גם לפי רבי יצחק נפחא. קוראים לשלושה בספר הראשון את הקריאה של ראש חודש, ובספר השני קוראים לאחד את הנשיא של אותו היום.

רבה ורב יוסף לא התייחסו כלל לנימוקים שנזכרו קודם לכן בגמרא לדברי רבי יצחק נפחא ולדברי רב דימי. ייתכן שהם לא הסכימו לנימוקים אלו, מה גם שבירושלמי לא מופיע נימוק לדברי רבי יצחק נפחא. לדבריהם הדיון הוא במה "אין משגיחין" – בראש חודש או בחנוכה, וההלכה כאמור כרבה ש"אין משגיחין בחנוכה". מה כוונת רבה "אין משגיחין בחנוכה"? התוספות (ד"ה והלכתא) כתבו: "והלכתא אין משגיחין בחנוכה פירוש לעשותו עיקר". יש לקרוא גם את הקריאה של חנוכה, אך היא לא הקריאה העיקרית ביום זה, אלא הקריאה של ראש חודש. התוספות (כג ע"א ד"ה חד) יישמו הלכה זו במקרים הבאים:

> חזן שטעה וגמר כל הסדר של שבת יחזור ויקרא השביעי [כדי לקרוא קריאה נוספת – חובת היום], וכן אם הוא יום טוב וקרא כל המנין שהוא צריך, ושכח לקרות בחובת היום, יחזור ספר תורה ויקרא אחר בחובת היום, ואחרון שקרא קודם הוי כמאן דליתיה. אבל בשבת של חנוכה או בראש חודש של חנוכה אין צריך, כדאיתא בילמדנו דחנוכה [הגהות הב"ח שם אות ג כתב: "'לקמן כט ע"ב דהלכתא' כצ"ל. ותיבות 'בילמדנו דחנוכה' נמחק"] דהלכתא אין משגיחין בחנוכה כל עיקר.

לפי התוספות נראה ששאלת הגמרא "מאי הוי עלה" היא לא רק כמו מי ההלכה במחלוקת האמוראים הארץ־ישראלים בנוגע לסדר הקריאה בראש חודש טבת, אלא גם בקשה להשלכה מעשית שנובעת מההכרעה במחלוקת. ההכרעה היא כרבה, ולפי התוספות ההשלכה המעשית היא במקרה שקראו בתורה את הפרשה של שבת חנוכה או של ראש חודש טבת, ולא הוציאו ספר נוסף ולא קראו את הקריאה של הנשיא של אותו היום. הדין הוא שאין צורך להוציא ספר תורה ולקרוא את הקריאה של חנוכה, כי "אין משגיחין בחנוכה" לעשותו עיקר, ועיקר הקריאה הוא בשל ראש חודש או בקריאה של שבת.[6]

הרב שמואל ואזנר (שו"ת שבט הלוי, א, סי' קצב) כתב שכדברי התוספות (כג ע"א ד"ה חד) מופיע גם בדברי הרב אלעזר מגרמייזא (ספר הרוקח, הלכות חנוכה סי' רכו):

> פעם אחת שכח וקרא ארבעה בפרשת החדש שבא בחנוכה. ואמר רבנו אם לא היה הספר תורה מבחוץ, לא היינו צריכין לקרות החמישי בשל חנוכה. דהא אמרינן אין משגיחין בחנוכה ופורים לקרות כל עיקר. כלומר אם לא יקרא כל עיקר אין לחוש.

---

[6] כך פסק הרב יוסף קארו (שולחן ערוך, אורח חיים סי' תרפד). הרב נפתלי צבי יהודה ברלין, הנצי"ב (מרומי שדה, כט ע"ב; שאילתות דרב אחאי גאון, שאילתא כו, העמק שאלה אות לג) כתב: "אין משגיחין בחנוכה וראש חודש עיקר. פירוש שלא אמרינן שיהא חנוכה עיקר, אבל ודאי שיש חיוב לקרות גם בשל חנוכה. ואין סוגית הגמ' כהא שהביאו התוס' לעיל דף כ"ג ע"א (ד"ה חד) בשם הילמדנו, דאין משגיחין בשל חנוכה כל עיקר". ראה בשאילתות שם גם את דברי הרב ישעיהו פיק (שאילת שלום אות מא). על פי גרסת הב"ח שם, התוספות כיוונו לאמור בסוגייתנו. אין במדרש ילמדנו התייחסות לסוגיה זו.

על דברי התוספות וספר הרוקח כתב הרב וואזנר כך:

> והנה יש להבין כיון דגמרא קאמר [רבי אבין] טעמא דרב דימי דראש חודש ברביעי משום "דמי גרם לקרות רביעי? ראש חודש", אם כן משמע דהיינו טעמא דמקדימין חנוכה לראש חודש. אם כן איך קאמר אחר כך [רב יוסף] טעמא דידיה משום ד"אין משגיחין בראש חודש", אדרבא הא ההשגחה בראש חודש נותן דנקרא ברביעי? ועוד להרוקח דלדידיה חידשה הגמ' הלכתא דגם אם לא קרא כלל בחנוכה יצא מהיכן יצא להם כן, דכיון דפליגי רק אם שלושה בראש חודש ואחד בחנוכה, או שלושה בחנוכה ואחד בראש חודש, על כל פנים לשניהם לא מפקעינן לדחנוכה כל עיקר, אם כן סברא זו להפקיע לדחנוכה לגמרי מנא ליה באמת.

ההנחה בשאלה הראשונה היא שרב יוסף שאמר "אין משגיחין בראש חודש" הסכים להסברו של רבי אבין לדברי רב דימי, שהקריאה בפסוקי ראש חודש בספר התורה השני היא כדי שיהיה ברור שהוא קרוא רביעי בשל ראש חודש. ואם כן אדרבה, היה צריך להיות כתוב באופן חיובי שהנימוק הוא משום ש"משגיחין בראש חודש". כמו כן, הנימוק "אין משגיחין בראש חודש" או "אין משגיחין בחנוכה" לא בא להפקיע לגמרי את הקריאה שאינה מושגחת, זו אמירה שנועדה לנמק את סדרי הקדימות.

הרב וואזנר השיב:

> ואמנם נראה דמכל זה ברור דרבה ורב יוסף לית להו סברת רבי מני ורבי אבין במחלוקת רבי יצחק ורב דימי... אלא אסברה לה מטעמא אחרינא. דרבה סובר דאין קריאת חנוכה חשובה כלל כקריאת ראש חודש מצד תוכן הקריאה, דבראש חודש קוראים ממש ממאורע של יום בקרבנות דראש חודש, מה שאין כן חנוכה דאין להקריאה ענין להנס של חנוכה, וסברא זו כבר הוזכרה בפוסקים. ורב יוסף סבירא ליה דמשום פרסומי ניסא אין משגיחין בראש חודש, וסבירא ליה דגם בקריאה איכא פרסומי ניסא, עיין בראי"ש (שבת ב, יג), ואם כן הילכתא דקאמר גמרא כרבה ד"אין משגיחין בחנוכה", היינו משום טעמא דאין קריאת חנוכה חשובה כמו ראש חודש, ומזה דגם אם לא קראו כלל דיצא, זה דעת הרקח.

כפי שהסברנו לעיל, נראה שאכן רב יוסף ורבה לא ביססו את דבריהם על נימוקיהם של רבי מני ורבי אבין. עם זאת, קשה לקבל שלפי רבה עדיף לקרוא את הקריאה של ראש חודש כי תוכנה הוא קורבן היום, בעוד שהקריאה של חנוכה לא קשורה לנס חנוכה, משום שהקריאה בנשיאים אינה קשורה לנס פך השמן מימי בית שני. חכמים קבעו לקרוא בחנוכה את קורבנות הנשיאים שהם הקריבו בחנוכת המזבח במדבר, שהייתה אמורה להיות מכ"ה בכסלו ואילך אלמלי הדחייה של חנוכת המזבח לא' בניסן. אומנם, כפי שנראה לקמן, יש ראשונים שכתבו שגם בקריאה בקורבנות הנשיאים יש ממד מסוים של פרסום הנס, אף על פי שתוכן הקריאה הוא בהקשר של חנוכת המזבח, אך מכל מקום התקנה לקרוא בקורבנות הנשיאים לא נועדה לפרסם את הנס.

בנוגע לדברי רב יוסף ש"אין משגיחין בראש חודש" כתב הרב וואזנר: "ורב יוסף סבירא ליה דמשום פרסומי ניסא אין משגיחין בראש חודש". יש להעיר שלא נזכר כלל בסוגייתנו שרב יוסף אמר ש"אין משגיחין בראש חודש" כי בקריאה של חנוכה יש פרסום הנס. כאמור, בקריאה בקורבנות הנשיאים לא מפרסמים את נס חנוכה שנעשה במנורה, ומטרת הקריאה בקרבנות הנשיאים היא לומר שמכ"ה בכסלו היה אמור להיות יום חנוכת המשכן במדבר. גם הרא"ש (שבת ב, יג) שציין הרב וואזנר כתב: "דבקריאת התורה אין כל כך פרסום", במובן זה שקריאת התורה של חנוכה לא נועדה לפרסם נס חנוכה שהיה בבית שני.

2. סדר הקריאה בתורה בשבת ראש חודש טבת

בגמרא (כט ע"ב) נאמר:

> ואמר רבי יצחק נפחא: ראש חודש טבת שחל להיות בשבת מביאין שלש תורות וקורין בהן: אחד בעניינו של יום, ואחד בדראש חודש, ואחד בחנוכה.[7]

מוסכם על הכול שבשבת ראש חודש טבת מוציאים שלושה ספרי תורה, וסדר הקריאה הוא: בספר הראשון קוראים לשישה קרואים בפרשת שבוע (פרשת מקץ); בספר השני קוראים לשביעי את הקריאה של ראש חודש כמו בכל ראש חודש שחל בשבת (במדבר כח, ט–טו); ובספר השלישי קוראים למפטיר את הנשיא של אותו יום (במדבר ז, מב–מז: "ביום הששי נשיא לבני גד", או (שם מח–נג) "ביום השביעי נשיא לבני אפרים").

בירושלמי (מגילה ג, ה; ברכות ד, א; תענית ד, א) נאמר בנוגע לראש חודש טבת בשבת:

> בר שלמיא ספרא שאל לרבי מנא: הגע עצמך שחל ראש חודש של חנוכה להיות בשבת ולא שבעה אינון קורין, אית לך למימר שלא בא הרביעי אלא מחמת ראש חודש? אמר ליה: והדא שאילתא דספרא.

בר שלמיא, שהיה מלמד תינוקות, שאל את רבי מנא: מאחר שיש שבעה קרואים, הרי לא בולט שהרביעי הוא בשל ראש חודש? משאלתו משמע שבר שלמיא הבין כדברי רב דימי, שבראש חודש טבת שביום חול קוראים שלושה בחנוכה, והרביעי בראש חודש. רבי מנא הוא רבי מני שנזכר בבבלי, שנימק את דעת רבי יצחק נפחא. על כך השיב רבי מנא ששאלה זו מתאימה לתלמיד חכם כמותו (הרב אלעזר אזכרי, ספר חרדים, ירושלמי ברכות שם), ולפי פירוש אחר רבי מני אמר לו ששאלה זו היא שאלת תינוקות, כי מבליטים את העובדה שיש ארבעה קרואים בראש חודש כשאפשר להבליט זאת (הרב דוד פרנקל, קרבן העדה, ירושלמי מגילה שם).

ג. ההפטרה שקוראים בשבת ראש חודש טבת

כשראש חודש טבת בשבת, איזו הפטרה מפטירים – הפטרת ראש חודש או הפטרת חנוכה? תוספות רי"ד (כט ע"ב) כתב:

> וראיתי שחלקו רבני צרפת הקדמונים בראש חודש טבת שחל להיות בשבת במה מפטירין, אם בהפטרת ראש חודש אם בהפטרת חנוכה. ואמרו שמפטירין בדראש חודש מכח זה הפסק ש"אין משגיחין בחנוכה", ו"תדיר ושאינו תדיר קודם".
>
> ואינו נראה לי. דדוקא היכי אמרי הכי גבי קריאה ששתי הקריאות אנו חייבין לקרות דראש חודש וחנוכה, והילכך ראש חודש עיקר דהוא תדיר ואין משגיחין בחנוכה. אבל ההפטרות אין אומרים שתי ההפטרות אלא אחת, כדאמרינן "לסדר הפטרות היא חוזר" (כט ע"ב, ל ע"ב). דאלמא מפסיקין ההפטרה של סדר הפרשה ומפטירין באלה ד' פרשיות. והכא נמי הפטרת חדא בעינן למימר, ואין לומר כאן תדיר קודם. ואדרבה, בהפטרות מניחין התדיר ומפטירין מעין המאורע באלה ד' פרשיות, ובראש חודש וחנוכה שחלו להיות בשבת בכולן אנו מניחין התדיר. הכא נמי מניחין ראש חודש תדיר ומפטירין בחנוכה.

---

[7] סדר זה של הקריאה בתורה: פרשת השבוע, ראש חודש, חנוכה, מזכיר את האמור במשנה (זבחים פט ע"א) בנוגע לסדר הקרבת הקרבנות כשהיום הראשון של ראש השנה חל בשבת: "כל התדיר מחבירו קודם את חבירו. התמידים קודמין למוספין, מוספי שבת קודמין למוספי ראש חדש, מוספי ראש חדש קודמין למוספי ראש השנה".

> ועוד לעולם המפטיר קמא מה שקרא השביעי ואנה קרא השביעי בחנוכה והא חמשה קרו בפרשה, והששי בראש חודש, והשביעי בחנוכה, וכיון שקורא המפטיר בחנוכה מפטיר בחנוכה. דלעולם ההפטרה דומה לקריאת המפטיר.

לפי התוספות רי"ד, אלו שסוברים שמפטירים בראש חודש כתבו גם על ההפטרה את אותם נימוקים שנאמרו בגמרא, בנוגע לקדימות הקריאה של ראש חודש לפני הקריאה של חנוכה. לפיו אין זה נכון, מאחר שבנוגע לקריאה ברור שקוראים הן את הקריאה של ראש חודש והן את הקריאה של חנוכה, הדיון הוא בסדר הקדימויות ביניהן. אך קוראים רק אחת הפטרה, והכלל הוא שקוראים מעין המאורע. בנוסף, קוראים בהפטרה שמתאימה לתוכן של המפטיר. כיון שהמפטיר בספר השלישי קורא בענייני חנוכה, כך גם ההפטרה היא באותו עניין.

כך כתבו התוספות (שבת כג ע"ב ד"ה הדר) בשם הרב שמשון בן אברהם משאנץ:

> ונראה לרשב"א כשחל ראש חודש טבת להיות בשבת, שיש להפטיר בנרות דזכריה [א] משום פרסומי ניסא, ולא ב"השמים כסאי" שהיא הפטרת ראש חודש. [ב] ועוד כיון שהמפטיר קורא בשל חנוכה, יש לו להפטיר מענין שקרא.
>
> ומה שמקדימים לקרות בשל ראש חודש [א] משום דבקריאת התורה כיון דמצי למיעבד תרוייהו – תדיר ופרסומי ניסא עבדינן תרוייהו ותדיר קודם, אבל היכא דלא אפשר למעבד תרוייהו פרסומי ניסא עדיף. [ב] ועוד דבקריאת התורה [היום של חנוכה] אין כל כך פרסומי ניסא שאינו מזכיר בה נרות כמו בהפטרה. [ג] ועוד נראה לרשב"א דעל כן הקדימו של ראש חודש כדי שהמפטיר יקרא בשל חנוכה ויפטיר בנרות דזכריה.[8]

הרשב"א כתב שני נימוקים מדוע מפטירים בשל חנוכה ולא בשל ראש חודש: [א] בקריאת ההפטרה בחנוכה יש פרסום הנס. קריאת פסוקים מספר זכריה העוסקים במנורת המקדש מזכירים את הנס שהיה במנורה. יש להוסיף שכך גם כשקוראים בשבת חנוכה השנייה את "נרות שלמה" ומזכירים את המנורה של בית ראשון.[9] זהו חידוש בנוגע להפטרת חנוכה, כי ההפטרות שקוראים בשבתות השנה ובמועדים לא נועדו לפרסם דבר. פרסום הנס הוא שבח והודאה לה', ולדברי הרשב"א הקורא את ההפטרה והשומעים צריכים להבין שכשמזכירים את המנורה שהייתה במקדש בבית הראשון או השני, מתכוונים להזכיר את הנס שאירע במנורת המקדש בימי החשמונאים, ובכך הם משבחים את ה'.[10] [ב] כיון שמוסכם על הכול שבספר התורה השלישי, המפטיר, קוראים את קורבן הנשיא שבאותו היום, גם ההפטרה היא באותו עניין, גם אם המפטיר עוסק בקורבנות שהנשיאים הקריבו בחנוכת מזבח המשכן המדבר, וההפטרה עוסקת במנורת המקדש של בית שני או בית ראשון. נימוק זה הוא כמו הנימוק שכתב התוספות רי"ד.

מדוע אם כן מקדימים בשבת לקרוא את הקריאה של ראש חודש לפני הקריאה של חנוכה? הרשב"א כתב שלושה משפטים שמשלימים זה את זה. מאחר שקוראים גם את הקריאה של ראש חודש וגם את הקריאה של חנוכה, על כן "תדיר ופרסומי ניסא עבדינן תרוייהו, ותדיר קודם". כאמור לעיל, "תדיר ושאינו תדיר – תדיר קודם" נזכר בדברי רבי יצחק נפחא בנוגע לכך שבראש חודש שחל

---

[8] דברים דומים לרשב"א שמפטירים בחנוכה בשל פרסום הנס, כתב הרב צדקיה הרופא (שבלי הלקט, ענין חנוכה סי' קצ) בשם רבי יהודאי גאון ובשם רש"י. ראה גם: הרב יוסף חביבא (נמוקי יוסף, שבת כג ע"ב); ראי"ש (שבת ב, יג); תוספות הרא"ש (שבת כג ע"ב ד"ה הדר).

[9] רבנו נסים, הר"ן (לא ע"א) כתב "שבת ראשונה בנרות דזכריה, לפי שעיקר נבואת זכריה היתה בבית שני ובבית שני נעשה הנס, אנו מקדימין נרות דזכריה לנרות דשלמה". בנוסף כתב הר"ן (יא ע"א מדפי הרי"ף): "אף על גב דנרות דשלמה קדימי, אפילו הכי עדיפי לן נרות דזכריה, משום דנבואות עתיד נינהו".

[10] להרחבה על פרסום הנס שהוא שבח והודאה לה', בשיעור י: פרסום הנס במקרא מגילה, ובנוכחות עשרה.

ביום חול שלושה קוראים בספר התורה הראשון את הקריאה של ראש חודש, ורביעי קורא בספר התורה השני את הקריאה של חנוכה. על פי הרשב"א גם בקריאת התורה של חנוכה, העוסקת בקורבנות הנשיאים בעת חנוכת המשכן במדבר, יש ממד של פרסום הנס, אם כי אחר כך כתב שבכל זאת בקריאה של חנוכה אין כל כך פרסום הנס, וכדברינו לעיל הכוונה היא שקריאת התורה בחנוכה לא נועדה לפרסם את הנס. אולם כדי שיהיה קשר בין המפטיר להפטרה, קוראים למפטיר את הקריאה של חנוכה, ומפטירים בהפטרה העוסקת במנורה בשל פרסום הנס שבה.[11]

הרב מרדכי אשכנזי (מרדכי, רמז תתלא) כתב אחרת:

> "ראש חודש טבת שחל להיות בשבת". במסכת סופרים (פרק כ, ט) איתא דמפטיר בראש חודש. וכן העיד הרב רבי שמואל מפי אביו רבי דוד שמפטירין בראש חודש.
>
> ואף על גב דראש חודש אדר שחל להיות בשבת מפטירין ב"יהוידע" (מלכים ב, יא, יז–יב,יז), היינו משום דכלול בה של ראש חודש ושל שקלים, כדרבי טבי (כט ע"ב). ומהאי טעמא מפטירין בראש חודש ניסן שחל להיות בשבת "בראשון באחד לחדש" (יחזקאל מה, יח–מו, טו).
>
> אבל הפטרה דלא משתעי בדראש חודש כלל, נדחית מפני ראש חודש. [א] חדא דתדיר קודם, [ב] ותו לפרסם שהוקבע ראש חודש בזמנו, כדאמרי' פרק החליל (סוכה נד ע"ב) "ראש חודש שחל להיות בשבת, שיר של חדש דוחה שיר של שבת... מאי דוחה? להקדים. ואמאי תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם? אמר רבי יוחנן: לידע שהוקבע ראש חודש בזמנו".
>
> אבל בסידור רב עמרם יש שמפטיר בנרות של זכריה, וכן פירש רבי יצחק ברבי יהודה וכן פירש ר"י פרק ב' דשבת, משום דפרסומי ניסא עדיף.

לפי המרדכי, יש לקרוא הפטרת ראש חודש כי "תדיר קודם" גם כשמדובר בסדרי עדיפות ולא רק כשמדובר בסדרי קדימות. כמו כן, באמצעות קריאת ההפטרה של ראש חודש מפרסמים שראש חודש הוא בזמנו. גם לפיו, בהפטרה יש ממד של פרסום. בסוף דבריו הוא ציין שיש גאונים וראשונים שפסקו שיש להפטיר בהפטרת חנוכה משום פרסום הנס, וכדעה זו פסק המרדכי (שבת רמז רעד).

הרב צדקיה הרופא (שבלי הלקט, ענין חנוכה סימן קצ) כתב גם כן:

> ובמעשה הגאונים מצאתי במגנצא נחלקו שני גדולי הדור, רבי יצחק ברבי יהודה ורבי שמואל ברבי דוד הלוי. רבי יצחק צוה להפטיר ב"רוני ושמחי" [= חנוכה], ורבי שמואל העיד מפי אביו ז"ל שאמר לו שמפטירין בשל ראש חודש וקיימו את עדותו. וכן דעתי נוטה, ובראש חודש

---

[11] הרב ברוך פרנקל (שו"ת עטרת חכמים, אורח חיים סי' י) נשאל שסוף דברי הרשב"א (תוספות שבת שם) סותרים לכאורה את דברי הגמרא (כט ע"ב): "והילכתא אין משגיחין בחנוכה וראש חודש עיקר". בתשובתו הוא כתב לשואל "קושיא עצומה היא, ולא עלתה לי ליישבה כי אם בהצעת איזה הקדמות". הוא האריך מאוד בדבריו שם. יש להעיר שכאמור לעיל, לפי הב"ח הגרסה היא: "'והלכתא אין משגיחין בחנוכה כל עיקר' כצ"ל. ותיבות 'ראש חודש' נמחק". לגוף העניין, דברי רבה "אין משגיחין בחנוכה כל עיקר" נועדו להסביר מדוע קוראים בראש חודש טבת ביום חול שלושה קרואים לראש חודש ורביעי לחנוכה, ולדברי התוספות (כג ע"א ד"ה חד) אם קראו ארבעה לראש חודש כמו בכל ראש חודש, אין צריך לחזור ולקרוא שוב את הקריאה של חנוכה. הרשב"א בסוף דבריו כתב גם כן שבשבת ראש חודש טבת יש לקרוא קודם את הקריאה של ראש חודש ואחר כך את הקריאה של חנוכה, אלא שהוסיף שהסיום בחנוכה הוא כדי שגם יקראו את ההפטרה של חנוכה. מה יהיה הדין אם בשבת ראש חודש טבת הוציאו שני ספרי תורה, ובספר התורה הראשון קראו את פרשת השבוע לשבעה קרואים, ובספר השני קראו למפטיר את הקריאה של ראש חודש? מאחר ש"אין משגיחין בחנוכה", אין צורך לקרוא את הקריאה של חנוכה, אך מה בנוגע להפטרה? האם יקראו הפטרה של ראש חודש כי בזה סיימו את הקריאה בתורה, או שבכל זאת יקראו הפטרה של חנוכה, בשל פרסום הנס? נראה שלפי הרשב"א יקראו בהפטרת חנוכה בשל פרסום הנס. ראה בעניין זה בדברי הרב שמואל וואזנר (שו"ת שבט הלוי, ו, סי' פה, אות ב).

> מפטרינן ולא בחנוכה, דקיימא לן תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. ואי משום פרסומי ניסא, די בקריאת ספר תורה, ו"על הנסים", וקריאת הלל גמור...
>
> מיהו כיון שהמפטיר קורא בשל חנוכה נהגו גם להפטיר בשל חנוכה כדי שתהא ההפטרה דומה לקריאה. שקריאת המפטיר בתורה מפני כבוד התורה שלא יאמרו שוה קריאת ההפטרה בנביא לקריאת בספר תורה (כג ע"א), וכיון שרואין שאין רשאין להפטיר בנביא עד שיקראו בתורה תחילה הכל יודעין שקריאת התורה היא העיקר וקריאת ההפטרה טפילה לה. אם כן ראוי להפטיר בנביא מעין קריאה בתורה, וקשה לנו לשנות המנהג.

שבלי הלקט נימק גם כן שיש להעדיף את קריאת ההפטרה של ראש חודש כי תדיר קודם. גם לפיו יש פרסום הנס בקריאת ההפטרה של חנוכה, אך מאחר שיש גם ראש חודש, אפשר להסתפק בכך שפרסום נס חנוכה יהיה בקריאת התורה של חנוכה, באמירת "על הניסים" ובקריאת הלל שלם, ולקרוא את הפטרת ראש חודש. בגמרא (ברכות יד ע"א) נזכר שאמירת ההלל היא "פרסומי ניסא", ובגמרא (שבת כד ע"א) נזכר שאמירת "על הניסים" היא "פרסומי ניסא". כאמור לעיל, פרסום הנס הוא שבח לה' ולא הצהרה בפני אחרים, ואמירת "על הניסים" והלל מוכיחים זאת, מאחר שאדם המתפלל יחיד אומר הלל, וכן הכול אומרים "על הניסים" בתפילת עמידה בלחש, וכן בברכת המזון שכל אדם מברך לעצמו.[12]

שבלי הלקט כתב שהמנהג שהתקבל הוא לקרוא הפטרה של חנוכה, וכך פסק הרמב"ם (הל' תפילה יג, יז), וכן רבנו יעקב (טור, אורח חיים סי' תרפד) והרב יוסף קארו (שולחן ערוך שם, ג).

סיכום

השם של שמונת הימים מכ"ה בכסלו ואילך הוא חנוכה. בימים הללו קוראים בכל יום בפרשת הנשיאים, כי חנוכת המשכן במדבר הייתה אמורה להיות עם סיום בניית המשכן בכ"ה בכסלו, אלא שרצון הקב"ה היה שהמשכן ייחנך בא' בניסן. על פי המדרש, הקב"ה הבטיח שתהיה חנוכה של מזבח אחר בכ"ה בכסלו – חנוכת בית חשמונאי, באמצע ימי בית שני. הקריאה בתורה בחנוכה לא נועדה לפרסם את נס פך השמן או את ניסי המלחמה מול היוונים, אלא להזכיר את חנוכת המזבח שהתאפשרה בעקבות הניצחון על היוונים.

ראש חודש טבת חל במהלך ימי חנוכה, ובראש חודש קוראים ארבעה בתורה. מוציאים שני ספרי תורה, באחד קוראים את הקריאה של ראש חודש, ובאחר את הקריאה של חנוכה. אמוראים ארץ־ישראלים חלקו בשאלה מה יקראו שלושת העולים הראשונים: בראש חודש, כי הכלל הוא "תדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם", או בחנוכה כדי שהרביעי יקרא בראש חודש, כדי לבשר בכך שהיום ראש חודש. אמוראים בבליים הכריעו במחלוקת, אך לא התייחסו לנימוקים של האמוראים הארץ־ישראלים. ההלכה היא שקוראים לשלושה בספר הראשון בראש חודש, ובספר השני בנשיא של אותו היום, "ואין משגיחין בחנוכה לעשותה עיקר". הקריאה של ראש חודש היא העיקר, אם כי כמובן קוראים גם בשל חנוכה.

כשראש חודש טבת בשבת מוציאים שלושה ספרי תורה. ראשונים חלקו בשאלה איזו הפטרה קוראים – של ראש חודש או של חנוכה. לעיל דנו איזו קריאה בתורה קודמת, בהנחה שקוראים גם

---

[12] התוספות (שבת כד ע"א ד"ה מהו להזכיר) כתבו: "מהו להזכיר של חנוכה בברכת המזון – בתפלה פשיטא ליה דמזכיר משום דתפלה בצבור הוא ואיכא פרסומי ניסא, אבל בברכת במזון שבבית, ליכא פרסומי ניסא כולי האי". נראה שכוונת תוספות לומר שפרסום הנס בציבור הוא גדול יותר מאשר פרסום הנס של אדם שאומר "על הניסים" בברכת המזון, ואפשר להוסיף גם כשהוא מתפלל יחיד. בתפילת ערבית בציבור בימי חנוכה אין חזרת הש"ץ ואין שומעים את החזן אומר "על הניסים", אלא שכולם אומרים ביחד בלחש "על הניסים".

את הקריאה של ראש חודש וגם את הקריאה של חנוכה, אך קוראים רק הפטרה אחת. יש ראשונים שכתבו שגם כאן "תדיר קודם" ויש לקרוא הפטרה של ראש חודש, אף על פי שכאן מדובר בסדרי עדיפות ולא בסדרי קדימות, כדי לפרסם שראש חודש הוא בזמנו. ראשונים אחרים סברו שיש להפטיר הפטרה של חנוכה, כי ההפטרה היא בהתאמה לתוכן של המפטיר, שגם הוא קשור לחנוכה. סיבה נוספת מפני שבקריאת ההפטרה הזו יש פרסום הנס בכך שקוראים על מנורת המקדש. כך גם להלכה.